

El cementiri jueu de Girona

Text > SÍLVIA PLANAS MARCÉ

En memòria de Jordi Casanovas i Miró

«**Q**uan Raquel va morir en el camí de Betlem, Jacob alçà un monument damunt la seva tomba.» Aquest relat del Gènesi és l'origen del ritual jueu de col·locar grans pedres sobre les tombes de les persones difuntes. Arreu de la geografia catalana, aquestes pedres, que s'han conservat al llarg de tants segles, són les que acrediten la presència de cementiris jueus. N'hi hagué a diverses localitats que van tenir comunitats jueves d'una certa importància. Girona n'és una. La ciutat conserva la col·lecció funerària hebrea més important de tot l'Occident mediterrani.

La làpida amb la inscripció que lloava la persona difunta i la recordava amb el seu nom i la data de la mort es col·locava damunt la tomba al cap d'un

any just de la defunció. Així ho manava el ritual judaïc, i així ho demanaven les persones que feien testament, com na Baladre, jueva de Girona, el 1325: «Que el meu fill aboni, al cap d'un any de la meva mort, seixanta sous per tal de comprar una làpida funerària de pedra, que posaran sobre la meva tomba». Altres jueves i jueus de Girona també van deixar testaments en què demanaven que el seu cos fos enterrat al fossar jueu de la ciutat. És el cas de n'Estel·lina, que el 1470 va dictar un testament preciós que recorda els orígens sencers del poble jueu i que demana ser enterrada al «fossar dels jueus de Girona». Talment com Bonet Abraham, de Castelló d'Empúries, que el 1345 volia tenir sepultura a Girona, al costat de la seva mare: «Corpus meum sepeliri in fossario iudeorum Gerundae iuxta sepultura quo mater mia fuit sepulta».

Hi havia dos indrets necessaris perquè una comunitat jueva pogués viure com a tal: el *micvé* o bany ritual, i el *bet kevarot*, o cementiri. Sense el primer no hi havia manera de complir les lleis de puresa, tan estrictes en la vida jueva, i sense el segon, no hi havia possibilitat d'enterrar els difunts segons dictava la Llei de Moisès: en un terreny verge, en un indret elevat, obert als vents, i amb una deu d'aigua a prop, fora muralla, i amb una tanca i una porta d'accés. Les tombes s'havien d'excavar a terra orientades cap a Jerusalem, de manera que el dia del Judici Final, quan sonessin les trompetes anunciant la vinguda del Messies, els difunts poguessin entrar a la Ciutat Santa per la Porta Daurada, que estaria closa fins aquell moment.

Que una comunitat jueva pogués disposar d'un cementiri propi depenia del privilegi reial. Així fou a Igualada el

>> Escena de dol al cementiri, amb ploraners i ploraneres davant una tomba, de l'Hagadà de Rylands (Catalunya, s. xv).

1325, en què el rei va decretar «que els juheus puguen tenir fossar fora vila en lo qual puguen sepultar llurs cossos segons la costum i ritu llur»; i així degué

ser a Girona, on sabem que hi havia un cementiri jueu almenys des del 1207, que rebia el nom de Montjuïc (muntanya dels jueus). Situat al nord, en el vessant occidental de la muntanya, ocupava un espai delimitat per les rieres del Bou d'Or i de Can Camaret, a tocar de l'antic camí de França.

Els testimonis epigràfics, escrits en hebreu, comencen a aparèixer des de finals del segle XVII en diversos punts de l'antic cementiri o reaprofitats a una distància considerable, escampats arreu de la ciutat. Resulta curiós que, segles després de la desaparició de la necròpolis, alguns d'aquests testimonis fossin encara visibles i que ja a les acaballes del segle XIX circulessin algunes llegendes i tradicions relacionades

amb el cementiri, com la del Bou d'Or, estretament lligada a la visió popular del jueu, o la de la caixa encantada. L'any 1865 les obres de la nova via fèrria

van proporcionar les primeres restes de sepultures, i un any més tard van ser localitzades les dues primeres làpides reaprofitades al casal fortificat de Palau Sacosta, propietat, en època medieval, de Joan de Sarriera. La documentació ha permès precisar que el 14 de juliol de 1492, dins el marc de la liquidació dels béns després de la promulgació de l'edict de expulsió, els dirigents de l'aljama cediren gratuïtament la propietat del cementiri al noble esmentat. Aquell va decidir reutilitzar les làpides com a material de construcció en la gran reforma del seu casal, conegut

com les Torres de Palau, duta a terme l'any 1495.

Quan es van descobrir, a finals del segle XIX, les pedres amb inscripcions

A les làpides hi ha noms de dones i d'homes que van formar part de la comunitat jueva de Girona al llarg dels segles medievals. Es deien Regina, Estel·lina, Meirona, Astruga, Dolça, Isaac, Jucef, Salomó, Bonastruc, David...

hebrees van trobar un primer aixopluc en el Museu d'Antiguitats i Belles Arts obert l'any 1870. A començament del segle XX, Fidel Fita, un dels principals hebraïstes espanyols, i l'erudit gironí Enric Claudi Girbal van iniciar la transcripció i l'estudi de les inscripcions hebrees de Girona, una tasca que va ser continuada a finals de segle (de manera molt acurada) per l'hebraïsta Jordi Casanovas i Miró.

En quin moment aquelles pedres perdudes en el temps, escampades arreu i camuflades enmig de construccions i espais arquitectònics diversos, van esdevenir objectes patrimonials, artístics i històrics? Va ser quan algú es va mirar, després de tants segles, aquelles làpides amb un interès científic, artístic i amb voluntat de projecció patrimonial. Talment com havia passat amb el Museu d'Arqueologia, la voluntat de difondre i mostrar el patrimoni propi va ser el motiu que va impulsar l'Ajuntament de Girona a obrir la primera sala del Museu d'Història dels Jueus, precisament amb les làpides hebraïques cedides per la Generalitat, el juliol de l'any 2000. De llavors ençà, el museu mostra al públic una col·lecció que constitueix el conjunt lapidari hebraic més important de tot el país i de tot l'Estat espanyol.

A les làpides hi ha noms de dones i d'homes que van formar part de la comunitat jueva de Girona al llarg dels segles medievals. Es deien Regina, Estel·lina, Meirona, Astruga, Dolça, Isaac, Jucef, Salomó, Bonastruc, David... Van caminar pels carrers del call i en van habitar les cases; hi van formar famílies, hi van teixir amistats, hi van establir relacions, hi van obrir tallers. Hi van aixecar cases i escoles; hi van tenir espais per als rituals propis de la seva religió. Hi van treballar, hi van estimar, hi van viure i hi van morir. Els seus noms escrits en pedra són avui testimoni i memòria de la seva existència. Les pedres hebraïques de Girona parlen d'una comunitat molt rica culturalment, de moments de pregària a les sinagogues, de vides passades al call, i d'un lloc de repòs etern forjat amb pedres de record. Les pedres ja ho tenen, això: són un element catalitzador de la memòria i, tot i que sembla que són poc explícites, en realitat diuen moltes coses. Com va dir el profeta Habacuc: «Cridaran les pedres de les parets i les bigues respondran des dels sostres».

>> Sala de làpides del Museu d'Història dels Jueus, a Girona. (Foto: JOSEP M. OLIVERAS)